

Zgodovino našega celotnega rudarstva in fužinarstva sestavljajo — vsaj do leta 1913, ki časovno omejuje naš prispevek — podrobne zgodovine železarstva, živega srebra in premogovništva kot najpomembnejših rudarskih panog, manj pa zgodovina svinca, cinka in mangana; gospodarsko in socialno še najmanj odločujoči so bili rudniki bakra in antimona. Skoraj samo za geologa zanimivi so »rudniki« grafita, boksita, pirita itd. Če teh rudnikov zgodovinar ne bo popisal, ne bo to nobena posebna pomanjkljivost.¹

Ker so historično obdelani že vsi rudniki in fužine iz prvih dveh skupin, nam preostaneta za opis le še baker in antimon.

Še v 60 letih preteklega stoletja, torej v desetletju, ko se je gospodarski liberalizem že precej sprostil, je bilo dokaj rudnikov in fužin v domačih rokah. Največje izjeme so bile: državni rudnik živega srebra v Idriji, Premogokopna združba v Zagorju ob Savi, železarna na Prevaljah s premogovnikom v Lešah itd. Že v začetku 70 let pa se je stanje za domači kapital hitro poslabšalo: domačini so do takrat akumulirali premalo kapitala, da bi mogli obdržati v svojih rokah vse svoje dotakratne postojanke in pridobiti še nove; premočni kapital z Dunaja, pozneje tudi iz Pariza in Berlina, je zagospodaril v vsem Zasavju, sčasoma tudi na Jesenicah in na Javorniku, pa v Litiji in še kod. Vzrok ni samo v tem, da je vrsta pomembnih dogodkov med leti 1800 in 1830 ovirala hitrejšo akumulacijo kapitala v naših središčih, ampak tudi v tem, da terjajo investicije v rudarstvo in fužinarstvo po pravilu vedno znatno več kapitala kot pa na primer v lahko industrijo. Trditi, da je takega razvoja kriva dozdevna podjetniška in organizacijska nesposobnost kapitalistov-domačinov, je pravi nesmisel.

Eden izmed primerov omenjenega »vdora« premočnega tujega kapitala k nam, ki se je tu hotel plasirati tudi za ceno zgrešene investicije, je

RUDNIK BAKRA SKOFJE

Če bi vse zelo številne podatke o rudosledcih na Slovenskem strnili v razpredelnico in sešteli iskalce po skupinah rud in rudnin, bi vsekakor prvo mesto pripadlo iskalcem železove rude. Le-teh je bilo od leta 1668 (še le od tedaj so vse rudarske knjige ohranjene!) do leta 1918 prav gotovo več tisoč. Od leta 1760 dalje so se zelo množili iskalci premoga, ki jih je bilo nekaj sto. Z njimi se lahko kosajo samo še rudosledci svinca, ki so že od 17. stoletja dalje iskali to rudo vsepovsod,

toda z bolj skromnim uspehom. Rudosledcev bakra je bilo morda le nekaj desetlin v vseh 250 letih.

S tem, da smo navedli številke rudosledcev, čeprav zelo zelo približne, smo hoteli reči, da ni minil teden, ko se ne bi oglasili morda po dva ali trije iskalci železove rude. V primeri z njimi so bili iskalci bakra zelo redki v tem časovnem okviru. Iskalce antimona pa bi našteali tako rekoč na prste ene roke in še to v poslednjih desetletjih habsburške monarhije.

Glede bakra je ozemlje med Cerknim in Poljanami nad Škofjo Loko pritegnilo rudosledce sorazmerno zgodaj. Ne želimo poseči prav daleč nazaj v zgodovino; za naš prispevek bo kar dovolj, da pričnemo s koncem 18. stoletja.

V neki rudarski knjigi beremo,² kako je leta 1791 idrijski rudar Anton Dienstmann rudosledil baker v cerkniški fari v trikotu Porezen—Blegoš—Cerkno, na poljanski strani pa je skupina iskalcev srebro vsebujočega bakra naslednjega leta že kar prejela v last tak kop rude v trikotu Blegoš—Hotavlje—Podjelovo brdo. V glavnem so ti in redki poznejši rudosledci tudi ostali pri iskanju; več kot 60 let ni nihče gospodarsko izkoriščal te bakrove rude. Šele leta 1852 so sèm prišli izurjeni raziskovalci z dobrim znanjem geologije in moderne tehnike kopanja rud. Financirala jih je skupina dunajskih veletrgovcev. Rezultat raziskav je bil ugoden in rudarska oblast je pozno spomladi 1857 odobrila izkoriščanje bakrove rude na vzhodnih pobočjih hriba Škofje in zahodno od črte Leskovica-Podjelovo brdo (v občini Leskovica); kompleks se je imenoval »Rudnik bakra Škofje«. Posebno združbo (Gewerkschaft Skofje), ki je izkoriščala ta kompleks, je vpisal v rudarske knjige poleti 1858³ dunajski veletrgovec Carl Kanitz. Poleg njega, ki je imel največ kuksov (rudarskih deležev), so bili člani združbe njegovi stanovski tovariši iz istega mesta Berthold Kern, Bernhard Eisen-schütz, Jakob Lichtenstern, končno še dr. Heinrich Kern, prav tako z Dunaja.⁴ Prvi obratni direktor je bil Matevž Pirc. Enako pomemben strokovnjak je bil od leta 1860 čalje rudniški upravitelj Julij Pogačnik, ki je — kot domnevamo — zamenjal Pirca in mu je leta 1864 združba podelila tudi polno-močje. Pogačnik je torej ostal vodilna tehniška osebnost tudi v času nove širše družbe, ki se je konstituirala leta 1860. Sestavljali so jo: Carl Kanitz, Heinrich grof Wimpfen, Jacobovics, Karl Auspitz, Rudolf Pontzen, dr.

Heinrich Kern — in drugi.⁵ V kakšni zvezi s tem dogajanjem je pripomba v rudarskih knjigah, da je leta 1860 lokalni direktor in opolnomočenec Albert Burger z Dunaja, ki je bil tudi edini lastnik (česa?), niti nismo ugotavljali, ker najbrž nima posebne teže.

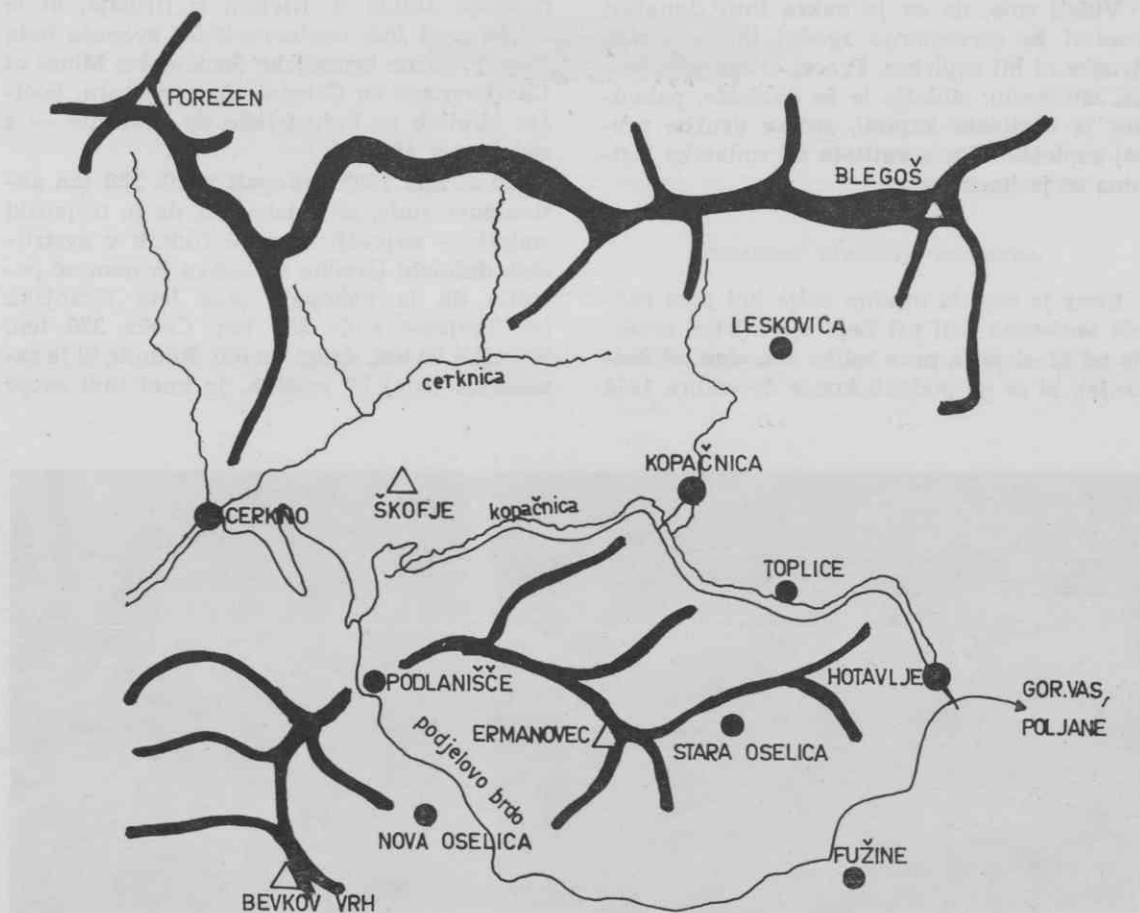
Rudo so pričeli v širšem obsegu kopati leta 1861, toda dela so še vedno imela bolj študijski kot pa gospodarski pomen.⁶ V tem študijskem času nakopana količina bakrove rude nikakor ni bila neznatna. Že leta 1861 so jo nakopali 2520 ton, toda pridobili iz nje le 3 tone surovega bakra. Problem je torej bil v precej revni rudi: imela je komaj 0,5 odstotka čistine. Čeprav je takrat bila srednja cena za cent ali 56 kg rozetnega bakra izredno visoka, kar 70 fl, je bil dobiček enak ničli. Toda podjetje je kljub temu nadaljevalo z izkopom v upanju na večjo rudarsko srečo. Naslednja leta so nakopali 928 ton rude, ki pa tudi ni imela dosti več čistine. Na bolje se je obrnilo šele leta 1863, ko so odkopali rudo z 1,5-odstotno čistino. Uspeh je družbo pripravil do tega, da je v Toplicah nad Gorenjo vasjo oziroma nad Hotavljami postavila talilnico. Iz 664 ton rude so pridobili 9 ton rozetnega

bakra, ki mu je takrat cena že padla na 31 fl za 56 kg.

V letu 1865 so iz stadija poskusov prešli na širokopoteznejšo eksploatacijo. Iz 2975 ton rude so pridobili 22 ton čistine (po 52 fl za cent). Potem se je pričela proizvodnja hitro dvigati: leta 1866 že 4990 ton rude in 52 ton rozetnega bakra, leta 1867 pa 6356 ton rude in 74 ton bakra.

Leta 1868 so vgradili manjši parni stroj, ki naj bi pomagal povečati proizvodnjo. In res so pridobili iz 6312 ton rude 52 ton bakra, naslednja leta iz 6961 ton rude 87 ton rozetnega bakra; leta 1870 so sicer nakopali največ rude, 7599 ton, toda fužinica je dala manj končnega proizvoda, le 73 ton. Od tedaj dalje je proizvodnja zdržema padala. Tako je v dveletju 1869/1870 podjetje doseglo vrh svoje zmogljivosti. Le-tega jim je omogočilo doseči — poleg parnega stroja — 83 moških in ena ženska delovna moč (otrok niso zaposlili).

V tej zvezi nas seveda zanima, kakšno mesto v okviru Avstrije (brez dežel ogrske kro-
ne) je Združba Škofje zavzemala. Naj pove-
mo: izmed štirih kronovin — predzadnjega.

Ozemlje med Poreznom, Blegošem, Fužinami, Bevkovim vrhom in Poreznom po turistični karti z merilom 1 : 75000 iz let med obema vojnama (Prosto po karti: Skofješko pogorje, izd. podružnica SPD v Skofji Loki; risal O. F.).

Pridobila je

Tirolska	241 ton rozetnega bakra
Salzburška	204 tone rozetnega bakra
Kranjska	73 ton rozetnega bakra
Bukovina	48 ton rozetnega bakra

Avstrijski del cesarstva torej sploh ni bil dežela bakra. Pri vsem tem je proizvodnja Kranjske (= rudnik bakra Škofje) pričela prav naglo nazadovati zaradi prerevne rude: leta 1871 so je nakopali 5471 ton, pridobili pa 69 ton bakra, naslednjega leta le še 3308 ton rude in 34 ton bakra, čeprav je tedaj delalo največ delavcev: 138 pri rudokopnji, 81 pri fužini.

Že leta 1873 se je slišalo, da rudnik ne obratuje več in da se opušča. Posledica tega je bila, da so Združbo Škofje črtali iz rudarskih knjig 3. oktobra 1876.⁷

Na osnovi dodelitvene listine iz leta 1898 je priposestvovala ta ležišča Tovarna kemičnih proizvodov v Hrastniku,⁸ leta 1912 pa sosednja ležišča ljubljanski trgovec Alojz Sušnik.⁹ To je vse, kar vemo o končni usodi bakrovega »rudnika«. Nikjer več se ne piše in ne govori o kakršni koli eksploataciji bakrove rude.

Videli smo, da se je bakra lotil dunajski kapital že sorazmerno zgodaj in da sestav družbe ni bil zapleten. Precej drugače je bilo pri antimonu: stoletje je že dvajseto, pobudnik je berlinski kapital, sestav družbe precej zapleten. Njena entiteta ali rudarska lastnina se je imenovala

ANTIMONOV RUDNIK TROJANE

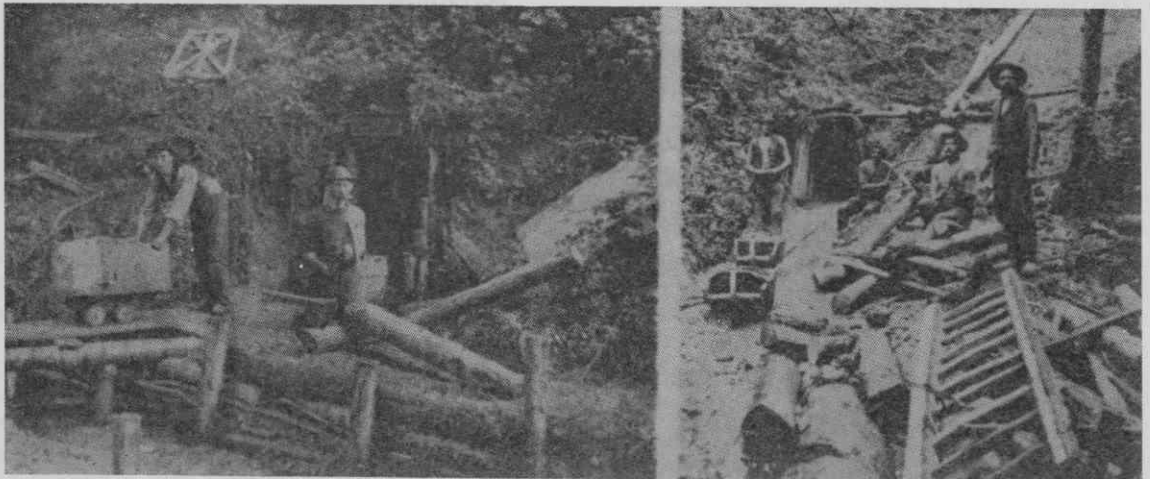
Sicer je res, da uradno velja kot prvi rudnik antimona tisti pri Lepi njivi (5 km severno od Mozirja in prav toliko zahodno od Šoštanja), ki so ga podelili konec decembra 1874

Jožefu Bičmanu, upravitelju v Gornjem gradu, res je pa tudi, da je obstajal bolj na papirju kot v resnici. Šele ko je prevzel leta 1898 »rudnik« Friedrich Hocke iz štajerskega Gradca, so menda nakopali bore 14 ton, naslednjega leta celo samo 10 ton antimonove rude.¹⁰ Po tem ni slišati kaj prida vesti o »Rudniku antimona Lepa njiva«.

Več sreče je imel Max Fuchs, tovarniški direktor v pruskem Charlottenburgu, ki je spomladi 1907 prejel pravico kopanja za antimon v dolini južno od znane trojanske gostilne Konšek (na desni strani serpentinate ceste Trojane—Izlake).

Že naslednjega leta so vpisali v rudarsko knjigo berlinsko družbo I. D. Riedel Aktiengesellschaft kot ustanoviteljico združbe »Antimonbergbau-Gewerkschaft Trojana«. Listino so podpisali v Berlinu 28. oktobra 1908. To je bila družba na kukse, ki so jih imeli poleg drugih tudi Max Fuchs, Michael Glaesener, inž. Georges Doyen iz Bruslja in inž. Claus Gatton iz Pariza. Ta združba je imela sedež v Mediji (pri Izlakah). Leta 1912 je postal opolnomočenec združbe Michael Glaesener, rudniški in fužinski direktor v Mediji. Leta 1916 je postal direktor tega majhnega podjetja Julius H. Nielsen iz Bruslja, ki je bil že pred tem opolnomočenec zveneče toda komaj opazne bruseljske Société des Mines et Charbonnage en Carniole (po prevratu: Société Minière et Industrielle de Slovénie — s sedežem v Parizu).¹¹

Ko so leta 1907 nakopali prvih 350 ton antimonove rude, se je izkazalo, da je trojanski rudnik — največji tovrstni rudnik v avstrijskih deželah! Uradna statistika je namreč potrdila da je nakopala tega leta Kranjska (= Trojane) rude 350 ton, Češka 330 ton, Koroška 50 ton, drugi pa nič. Rudnik, ki je zaposloval tedaj 39 moških, je imel tudi svojo

Antimonov rudnik pod Trojanami po razglednici, natisnjeni okoli leta 1910.

talilno peč z dvema delavcema v Mediji. Njej so izročili v taljenje le 15 ton rude; s pomočjo 24 ton rjavega premoga je natalila 1,5 tone čistine. Ostala količina rude je obležala v zalogi. Ista usoda je čakala 150 ton rude iz leta 1908 (15 delavcev), 400 ton rude iz leta 1909 (18 delavcev), 175 ton iz leta 1910 (9 delavcev), ter končno 250 ton iz leta 1911 (le še dva delavca).¹²

Torej je bilo podjetje pri vsem slovesu kar daleč od rentabilnosti.

OPOMBE

1. Popisal jih je, z mnogimi historičnimi napakami, Ivan Češmiga, Rudarstvo LR Slovenije, Ljubljana 1959. — 2. Arhiv Slovenije (AS, Ljubljana), Rudarska knjiga Schurf-, Mutungs- und Bestätigungs Buch von Jahr 1791- , II. Bd, str. 5 in 30. — 3. AS, Rudarska knjiga s signaturo M 3, str. 65, dalje Rudarska knjiga V C, str. 341. — 4. AS, knjiga Rudarske združbe I (Gewerkenbuch

Tom I.), str. 1. — 5. AS, Bergbuch-Urkunden (za ljublj. okr. sod.) 1860—1866, dok. št. 32/1860. — 6. Besedilo po podatkih statistične serije knjig s skupnim naslovom Der Bergwerks Betrieb Österreichs — za citirana leta — 7. AS, Rudarska knjiga M 3, str. 65. — Leta 1871 je bil Julij Pogačnik še rudarski in fužinarski upravitelj (= tehnični direktor) pri podjetju, po likvidaciji le-tega pa je postal tehnični direktor Cinkarne Celje, ki je pričela obratovati leta 1875. Ko je bila v januarju 1868 v Ljubljani skupščina montanistov, je Pogačnik obširno referiral o bakrovi rudi na Škofjem (Österreichische Zeitschrift für Berg- und Hüttenwesen, 16. Jgg, Wien 1868, str. 34 sl.). — 8. AS, Rudarska knjiga V C, str. 341. — 9. AS, Posestna knjiga, str. 244. — 10. AS, Rudarska knjiga V C, str. 861, dalje Nova posestna knjiga I, str. 7; statistični podatki: Ivan Češmiga, op. cit., str. 239. — 11. AS, Nova posestna knjiga I, str. 8 in 241, dalje Supl. Band II der verschiedenen Werkskomplexe, str. 25, končno Rudarska knjiga II, str. 97. — 12. Ivan Češmiga, op. cit., str. 239 (z napakami), dalje Statistik des Bergbaues in Österreich... za citirana leta.

